

Recenzje / Reviews**Adam Bobryk**

ORCID: 0000-0001-5876-4685

adam.bobryk@uph.edu.pl

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Nauk Społecznych

Status Polaków na Białorusi w perspektywie stulecia**Тадэвуш Гавін, *Пад прэсінгам палітыкі. Польская нацыянальная меншасць у Беларусі ў 1919-2017 гг.*,
Wydawnictwo Prawo i Partnerstwo, Białostok 2018, ss. 428**

[Tadeusz Gawin, *Pod presją polityki. Polska mniejszość narodowa na Białorusi w latach 1919-2017*, Wydawnictwo Prawo i Partnerstwo, Białystok 2018, ss. 428]

DOI: 10.34739/doc.2020.17.15

Status Polaków na Białorusi w XX w. ulegał istotnym zmianom. Związane to było z zachodzącymi na tym obszarze procesami narodotwórczymi, państwowotwórczymi, zmianami granic, oddziaływaniem totalitarnych ideologii nie tylko na sferę tożsamości oraz różnorodnych przejawów życia codziennego, ale także niejednokrotnie wywołujących zasadnicze zagrożenia bezpieczeństwa zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Kluczowe konsekwencje wywołały nie tylko dwie wojny światowe. Szczególne piętno odcisnął eksperyment związany z próbą ukształtowania w ZSRR człowieka radzieckiego – indyferentnego narodo, przyjmującego rosyjski za swój język ojczysty, uznającego ideologię marksizmu-leninizmu za wyznacznik wartości życiowych. Przy tym polityka wobec Polaków w Związku Radzieckim nie była jednolita i charakteryzowała się dużą zmiennością czasową. Wpływ na to miały również relacje międzypaństwowe, powodujące, iż ta narodowość stawała się swoistym zakładnikiem stosunków między Polską a ZSRR czy później Republiką Białoruś.

Specyfika badań nad Polakami na Białorusi związana jest z ich wieloletnią izolacją w oderwaniu od możliwości kontaktów z Macierzą i polityką zarówno władz centralnych Związku Radzieckiego, jak i lokalnych republikańskich, ukierunkowana, pomimo różnorodnych zmian, na uniemożliwienie swobodnego rozwoju tej społeczności oraz jej marginalizację. Rozpad ZSRR i powstanie niepodległej Białorusi stworzyły szereg nowych możliwości aktywności grupowej, podtrzymywania tożsamości narodowej, ochrony języka ojczystego i szereg działań mających na celu zaspokojenie potrzeb całej społeczności. Istotnym elementem tego procesu były szerokie kontakty z Macierzą i podejmowanie ze strony Rzeczypospolitej wielu działań mających na celu wsparcie życia społecznego polskiej mniejszości narodowej na Białorusi.

Zmiany systemowe, zarówno w Polsce, jak i na Białorusi, umożliwiły również szeroką aktywność badawczą ukierunkowaną na zgłębienie wielu aspektów związanych z funkcjonowaniem polskiej społeczności w Republice Białoruś. Dotyczyło to zarówno zbadania przeszłości, jak i analizy współcześnie zachodzących procesów. Wśród polskich badaczy należy tu wymienić m.in. Andrzeja Białego¹, Romana Dzwonkowskiego², Piotra Eberhardta³, Helenę Giebień⁴, Agnieszkę Grędzik⁵, Nikołaja Iwanowa⁶, Iwonę Kabzińską⁷, Tadeusza Kruczkowskiego⁸, Stanisława Mikołajczaka⁹, Mirosława

¹ A. Biały, *Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939*, Przasnysz 2018.

² R. Dzwonkowski, *Polacy na dawnych Kresach Wschodnich. Z problematyki narodowościowej i religijnej*, Lublin 1994.

³ P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Białorusi*, Warszawa 1994.

⁴ H. Giebień, *Działalność Związku Polaków na Białorusi w latach 1987–2005 na tle sytuacji społeczno-politycznej w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej/Republice Białoruś*, Wrocław 2014.

⁵ A. Grędzik, *Oświata i szkolnictwo polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej i współczesnej Białorusi 1939–2001*, Toruń 2007.

⁶ N. Iwanow, *Zapomniane ludobójstwo. Polacy w państwie Stalina. „Operacja polska” 1937–1938*, Kraków 2014.

⁷ I. Kabzińska, *Wśród „kościelnych Polaków”. Wyznaczniki tożsamości etnicznej (narodowej) Polaków na Białorusi*, Warszawa 1999.

⁸ T. Kruczkowski, *Polacy na Białorusi na tle historii i współczesności*, Słonim 2003.

⁹ S. Mikołajczak, *Polacy na Białorusi w latach 1987–2008. Funkcjonowanie organizacji mniejszości polskiej w systemie politycznym*, Poznań 2013.

Sobeckiego¹⁰, Jana Szumskiego¹¹, Wojciecha Śleszyńskiego¹², Marka Wierzbickiego¹³, Zdzisława Juliana Winnickiego¹⁴. Dobre efekty przynosiły też prace zespołów autorskich¹⁵. Na szczególną uwagę zasługuje dorobek autora recenzowanej pracy Tadeusza Gawina. Urodził się on w 1951 r. na dawnych Kresach Wschodnich będących obecnie częścią Republiki Białoruś. Był aktywnym uczestnikiem procesów odrodzenia narodowego Polaków na Białorusi. W latach 1988–1990 sprawował funkcję prezesa Polskiego Stowarzyszenia Kulturowo-Oświatowego im. Adama Mickiewicza. Następnie, do 2000 r., był prezesem Związku Polaków na Białorusi. W XXI w. rozpoczął pracę naukową poświęconą polskiej mniejszości na Białorusi. Zaoferowała ona licznymi publikacjami¹⁶. Połączenie doświadczeń z aktywnego uczestnictwa w analizowanych procesach z naukową

¹⁰ M. Sobecki, *Kultura symboliczna a tożsamość. Studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*, Białystok 2007.

¹¹ J. Szumski, *Sowietyzacja Zachodniej Białorusi 1944–1953. Propaganda i edukacja w służbie ideologii*, Kraków 2010.

¹² W. Śleszyński, *Kresy Wschodnie czyli Białoruś Zachodnia. Historia, współczesność, pamięć*, Łomianki 2013.

¹³ M. Wierzbicki, *Polacy i Białorusini w zaborze sowieckim. Stosunki polsko-białoruskie na ziemiach północno-wschodnich II RP pod okupacją sowiecką 1939–1941*, Warszawa 2007.

¹⁴ Z.J. Winnicki, *Szkice kojdanowskie. Kojdanowsko-Polski Rejon Narodowościowy w BSRR. Uwagi o genezie oraz przesłankach funkcjonowania. Stan badań problematyki*, Wrocław 1991; Idem, *Współczesna doktryna i historiografia białoruska (po roku 1989) wobec Polski i polskości*, Wrocław 2003; Idem, *Tematy polsko-białoruskie. Antologia*, Wrocław 2010.

¹⁵ R. Dzwonkowski, O. Gorbaniuk, J. Gorbaniuk, *Postawy katolików obrządku łacińskiego na Białorusi wobec języka polskiego*, Lublin 2004; *Blisko, a tak daleko. Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi*, red. A. Bobryk, Warszawa 2004; E. Mironowicz, S. Tokć, R. Radzik, *Zmiana struktury narodowościowej na pograniczu polsko-białoruskim w XX w.*, Białystok 2005; *Polacy – Żydzi – Białorusini – Litwini na północno-wschodnich ziemiach Polski a władza radziecka (1939–1944). W kręgu mitów i stereotypów*, red. M. Gnatowski, D. Boćkowski, Białystok 2005; *Polska – Białoruś. Problemy sąsiedztwa*, red. H. Chałupczak, E. Michalik, Lublin 2005; *Polska mniejszość narodowa na Białorusi 1988–2009. Ocena minionego dwudziestolecia*, red. Z.J. Winnicki, T. Gawin, Białystok 2009. Należy zwrócić tutaj uwagę także na cykl publikacji *Polacy na Białorusi. Od końca XIX do początku XXI w.*, pod redakcją Tadeusza Gawina, wydawanych od 2017 r.

¹⁶ Cf. T. Gawin, *Ojcowizna (pamiętniki – 1987–1992)*, Grodno-Lublin 1992; Idem, *Zwycięstwa i porażki. Odrodzenie polskości na Białorusi w latach 1987–2000*, Białystok 2003; Idem, *Związek Polaków na Białorusi. Historia niszczenia niezależności*, Białystok 2006; Idem, *Polskie odrodzenie na Białorusi 1988–2005*, Białystok 2010; Idem, *O byciu Polakiem. Polacy w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Sowieckiej 1944–1991*, Grodno-Białystok 2013.

perspektywą badawczą dało bardzo dobre rezultaty i ugruntowało jego pozycję jako eksperta w zakresie stosunków narodowościowych na Białorusi, a zwłaszcza położenia mniejszości polskiej.

Pomimo imponującej liczby publikacji poświęconych Polakom w Republice Białoruś problematyka ta nie jest jeszcze w pełni zbadana. Ponadto aktywność tej społeczności oraz zmienna polityka władz prowadzi do dynamicznych przekształceń, co wymaga nieustannej pracy badawczej, by uchwycić zachodzące procesy¹⁷. Wyjściem naprzeciw tego zapotrzebowania jest niewątpliwie książka Tadeusza Gawina *Pod presją polityki. Polska mniejszość narodowa na Białorusi w latach 1919–2017* wydana w języku białoruskim¹⁸. To oczywiście stanowi pewne utrudnienie dla polskich czytelników, którzy ze względów językowych mają ograniczony do niej dostęp, ale jednocześnie daje szansę szerszej popularyzacji tej problematyki na Białorusi oraz wśród białoruskiej mniejszości w Polsce.

Struktura pracy podzielona została na siedem rozdziałów. Pierwszy – *Polska mniejszość narodowa w BSRR w latach 1919–1939*, zawiera cztery podrozdziały: *Struktura i rozmieszczenie ludności polskiej w BSRR*, *Polityka narodowa Rosji Radzieckiej i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w latach 1921–1939*, *Polityka władz radzieckich w odniesieniu do polskiej mniejszości narodowej w BSRR*, „Operacja polska” w Białorusi (1937–1938). Drugi rozdział *Polacy w BSRR w latach 1939–1941* jest podzielony na trzy części: *Pakt Ribbentrop-Mołotow. Podział Polski, Radziecka polityka na północno-wschodnich terytoriach byłej Rzeczypospolitej*, *Areszty, deportacje i przesiedlenia ludności polskiej*. W trzecim rozdziale *Polsko-radzieckie i polsko-białoruskie relacje podczas okupacji niemieckiej* wydzielono podrozdziały: *Wzajemne stosunki między władzami ZSRR i Polski w latach 1941–1944*, „Kwestia polska” w polityce radzieckiego podziemia, *Wzajemne stosunki pomiędzy polskim podziemiem i białoruskim ruchem narodowym*. Szósty rozdział *Polacy w BSRR w latach 1944–1956* podzielony został na sześć podrozdziałów: *Porozumienie „Wielkiej Trójki” w kwestii wschodniej granicy*

¹⁷ Cf. E. Mironowicz, *Polityka etniczna Białorusi*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Bałuk, Lublin 2015, s. 97-148.

¹⁸ Т. Гавін, *Пад прэсінгам палітыкі. Польшкая нацыянальная меншасць у Беларусі ў 1919–2017 гг.*, Беласток 2018.

Polski. Konsekwencje dla Polaków w BSRR, Przesiedlenie Polaków z BSRR do Polski. Przyczyny niepowodzenia operacji, Polskie podziemie w Białorusi w latach 1944–1956, Uwarunkowania życia narodowego polskiej mniejszości w BSRR, Konsekwencje kolektywizacji polskich wiosek, Polityka w odniesieniu do Kościoła katolickiego. W rozdziale piątym *Sowietyzacja mniejszości polskiej w Białorusi w latach 1956–1986* analizie poddano następujące problemy: *Rusyfikacja i sowietyzacja życia publicznego w ZSRR, Sowietyzacja społeczności polskiej w BSRR, Polskie życie narodowe w Białorusi w okresie „rozkwitu” państwa radzieckiego, Polacy z Białorusi na służbie partii komunistycznej i państwa radzieckiego.* Szósty rozdział *Odrodzenie życia narodowego w okresie przebudowy [pierestrojki] w latach 1986–1991*, zawiera podrozdziały: *Polacy w okresie przebudowy, Odrodzenie życia organizacyjnego, religijnego i szkolnictwa, Postawa centralnych i regionalnych władz BSRR oraz ruchów opozycyjnych wobec aktywizacji organizacji polskich, Zmiany prawodawstwa BSRR dotyczące narodowości i ich znaczenie dla rozwoju polskiego ruchu narodowego.* Ostatni, siódmy rozdział, *Polityka władz Republiki Białoruś w odniesieniu do polskiej mniejszości w latach 1991–2017*, zawiera pięć podrozdziałów: *Polityka władz centralnych i lokalnych w okresie rządów parlamentarnych w latach 1991–1995, Polska mniejszość narodowa i białoruskie partie opozycyjne, Zmiany położenia mniejszości polskiej w okresie centralizacji życia politycznego w Białorusi, Wpływ polsko-białoruskich relacji międzypaństwowych na położenie mniejszości polskiej w Białorusi, Koncepcja narodu białoruskiego w ideologii państwowej. Polska wspólnota etniczna.* Całość zamyka *Bibliografia, Spis skrótów*, streszczenia w języku polskim, angielskim i rosyjskim oraz indeksy osobowe i geograficzne. Należy zwrócić tutaj uwagę, iż dobrym rozwiązaniem było rozdzielenie indeksu osobowego w języku białoruskim i polskim. Znacznie usprawnia to przeszukiwanie pracy.

Autor trafnie rozpoznaje, opisuje i diagnozuje zjawiska oraz procesy, które zachodziły w społeczności polskiej na Białorusi w ciągu opisywanego przedziału czasowego, wynoszącego blisko sto lat. Dostrzega istotne zależności kształtowania procesów tożsamości, asymilacji, oddziaływania na więź społeczną i aktywność grupową

poprzez presję polityczną¹⁹. Właściwie ukazuje, jak różnorodne ograniczenia, przymus, indoktrynacja wpływają na świadomość narodową i definiowanie kategorii „swoi”, „inni”, „obcy”. Opisuje więc specyficzną sferę życia społecznego odnoszącą się do wielokulturowości, ale w warunkach radzieckich niezwykle ograniczoną.

Recenzowana książka zawiera ogromny materiał faktograficzny. To nie tylko dane i informacje, które dotychczas były rozproszone, ale również wiele nowych. Udało się to osiągnąć autorowi poprzez bogate wykorzystanie literatury białoruskiej i polskiej. Przełamał więc pewną dotychczasową tendencję, że białoruscy badacze bazowali głównie na białoruskich materiałach, a polscy na polskich. Jednocześnie sięgnął też do wielu unikalnych źródeł. To stworzyło możliwość nowej perspektywy. Bez osobistego uczestnictwa w opisywanych procesach również dość trudno uzyskać byłoby taką syntezę. To niewątpliwie kompendium wiedzy o Polakach na Białorusi. Opisuje ono historię i współczesność. Przedstawia różne formy aktywności oraz ograniczeń utrudniających rozwój życia społecznego. By móc prognozować przyszłość, należy poznać przeszłość. Tadeusz Gawin dał więc dobre narzędzie do poznania specyfiki położenia mniejszości polskiej na Białorusi. To ważne nie tylko dla tej społeczności, ale również republiki, którą ubogaca i wzmacnia pierwiastek wielokulturowości. Ogromne znaczenie ma to również dla Rzeczypospolitej. Jak wynika z publikacji, podniesienie statusu Polaków na Białorusi można uzyskać przede wszystkim dzięki aktywności własnej tej społeczności, wspieranej przez swoją Macierz oraz konstruktywnej postawie władz i większości narodowej. To niełatwe zadanie, ale niezwykle ważne i korzystne dla całego regionu tej części Europy.

Jednocześnie należy zwrócić uwagę, iż autor nie ustrzegł się pewnych nieścisłości czy polemicznych sądów. Niezrozumiałe jest chociażby zastosowanie odmiennej terminologii dla tych samych działań mających identyczny charakter i opierających się na zbliżonych podstawach prawnych. Dotyczy to określenia wyjazdów ludności polskiej, głównie z Kresów Wschodnich, po II wojnie światowej,

¹⁹ O znaczeniu świadomości, czy szerzej – informacji, dotyczącej samorefleksji nad wspólnotą i jej znaczenia dla rozwoju procesów tożsamościowych, cf. C. Kalita, *Wspólnota versus Społeczeństwo. Spór na temat istoty oraz funkcji wspólnoty i społeczeństwa z perspektywy filozofii społecznej*, Siedlce 2018, s. 261-263.

w nowe granice Rzeczypospolitej, odbywających się przede wszystkim pod różnorodną presją lub stanowiących powrót z miejsc odosobnienia. Autor w odniesieniu do lat 1944–1946 stosuje określenie „przesiedlenia”, a działania te dokonywane w latach 1955–1959 nazywa „repatriacją”²⁰. Termin „repatriacja” w stosunku do tych migracji został upowszechniony po wojnie w Polsce i ZSRR, głównie ze względów ideologicznych, mających sankcjonować fakt zmiany granic, bez analizy faktycznych przyczyn i ich zasadności. Dość mechanicznie został on też przyjęty w literaturze przedmiotu. Faktycznie jednak nie była to repatriacja, czyli zorganizowany powrót obywateli, którzy znaleźli się na terenie innego państwa, a ekspatriacja, to jest opuszczenie stron ojczystych, które odbywało się w atmosferze obiektywnego i subiektywnego przymusu. Najbardziej szerokim określeniem wydaje się więc przesiedlenie, lecz termin ten winien być stosowany konsekwentnie. Nawet gdyby autor zdecydował się na powszechne używanie terminu „repatriacja”, byłoby to lepszym rozwiązaniem przy wspomnianych zastrzeżeniach niż to, jakie zastosował.

Nie można się też zgodzić z tezą, że „BSRR w granicach całego ZSRR była jedyną graniczącą z Polską republiką, w jakiej przymusowo, wbrew radzieckiemu ustawodawstwu i międzynarodowym normom prawnym niszczone praktycznie wszystko, co mogło przypominać o istnieniu polskości”²¹. Usuwanie śladów polskości było znacznie szerszą praktyką. Podobne działania prowadzone były przecież w graniczącej z Polską Ukrainiejskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej²². Nawet w Litewskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej, gdzie zakres możliwości aktywności grupowej Polaków,

²⁰ Т. Гавін, *Пад прэсінгам...*, s. 14.

²¹ Ibidem, s. 17.

²² Autor zdaje się formułować ten sąd poprzez fakt, iż po 1948 r. na Białorusi nie mogły funkcjonować jakiekolwiek instytucje polskie, w tym szkolnictwo. Podobna była sytuacja na Ukrainie, gdzie jednak występowały pewne drobne wyjątki. Przykładem jest funkcjonowanie w USRR jednej szkoły z polskim językiem nauczania oraz teatru amatorskiego. Te wyjątki jednak nie zmieniały ogólnej tendencji do depolonizacji byłych terenów Rzeczypospolitej. *Cena tożsamości. Wspomnienia i opowiadania Polaków zamieszkałych na Ukrainie*, oprac. J. Gregorczyk, Warszawa 2002; M.A. Koprowski, *Wołyń. Prześladowania Polaków na sowieckiej Ukrainie*, Zakrzewo 2014; D.K. Markowski, *Anatomia strachu. Sowietyzacja obwodu lwowskiego 1944–1953. Studium zmian polityczno-gospodarczych*, Warszawa 2018.

uwzględniający wszelkie ideologiczne ograniczenia, był najszerszy w ZSRR, również było to elementem presji politycznej²³.

Należy też zwrócić uwagę na pewną niekonsekwencję. Autor pisze początkowo, że Polska Rzeczpospolita Ludowa, „która była związana ze Związkiem Radzieckim politycznymi, ekonomicznymi, naukowymi i kulturalnymi więzami, a także sojuszem wojskowym, mogła (jeśliby tylko chciała i miała na to polityczną wolę) kardynalnie zmienić los Polaków w BSRR, którzy byli niszczeni i rusyfikowani”²⁴. Jednocześnie kilkaset stron dalej stwierdza: „Polskie komunistyczne kierownictwo w Warszawie nie interesowało się problemami Polaków w ZSRR do początku polityki przebudowy w 1985 r., bo nie miało na to zgody Moskwy”²⁵. Należy tu przypomnieć, iż zależność PRL od ZSRR miała bardzo szeroki charakter, a margines swobody nie obejmował sfery, którą określano w Moskwie jako wewnętrzne sprawy ZSRR i dotyczące obywateli radzieckich. Oczywiście pewna aktywność mogła być nieco większa, ale jak wynika z literatury przedmiotu, miało to szansę powodzenia w indywidualnych przypadkach, ale nie co do zasady wpływu na status Polaków w ZSRR.

Zasadniczo, pomijając krótki okres po I wojnie światowej, kiedy realizowano eksperyment z wykształceniem nowej kategorii „Polaków radzieckich”, polityka na Białorusi ukierunkowana była na marginalizację ludności polskiej i jej szybszą lub wolniejszą asymilację. Najbardziej drastycznym elementem tej praktyki była tzw. „Operacja polska”, o charakterze ogólnoradzieckim, niemniej wymierzona głównie w Polaków na Białorusi i Ukrainie, przeprowadzona w latach 1937–1938. Jej celem było nie tylko rozbitcie tej społeczności poprzez areszty i deportacje, ale przede wszystkim fizyczna likwidacja. Późniejsze działania miały doprowadzić do wtopienia się tej mniejszości w społeczeństwo radzieckie, z zachowaniem mniej niż fasadowej odrębności. Istotne zmiany nastąpiły wraz z polityką przebudowy, zainicjowanej przez sekretarza generalnego KPZR Michaiła Gorbaczowa. Usunięcie różnego rodzaju ograniczeń systemowych umożliwiło odrodzenie narodowe Polaków i ich samoorganizację. Powstanie niepodległego państwa białoruskiego w 1991 r. przyniosło zarówno

²³ A. Srebrakowski, *Polacy w Litewskiej SRR 1944–1989*, Toruń 2000.

²⁴ Т. Гавін, *Пад прэсінгам...*, s. 17–18.

²⁵ Ibidem, s. 359.

nowe nadzieje, jak też zagrożenia. Późniejsza polityka była również zmienna i mimo ustanowienia oficjalnych stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś, które stworzyły też instrumenty działania na rzecz mniejszości w drugim kraju, oraz przyjęcia rozwiązań prawnych chroniących poszczególne wspólnoty narodowe, cały czas pojawiały się nowe napięcia i zagrożenia. W konsekwencji stale zmniejsza się liczba ludności polskiej na Białorusi oraz ich udział wśród mieszkańców republiki. Porównując chociażby pierwszy powszechny spis ludności przeprowadzony po II wojnie światowej w 1959 r. (538 881 – 6,7%) i ostatni z 2009 r. (294 549 – 3%), odnotowany został spadek populacji społeczności polskiej o 244 332 osoby. Zmniejszył się także dość drastycznie wskaźnik Polaków deklarujących język polski jako ojczysty. O ile w 1959 r. było to 48,6%, to w 2009 r. już tylko 5,4%²⁶. Po odrodzeniu szkolnictwa polskiego, co zapoczątkowane zostało w 1988 r., od kilkunastu lat stale zmniejsza się liczba placówek i uczniów do nich uczęszczających oraz ogranicza się udział młodzieży kształcącej się po polsku na rzecz dodatkowej nauki języka²⁷. Rozbiciu uległ Związek Polaków na Białorusi, w efekcie czego funkcjonują obecnie odrębne struktury, uznawane w Polsce lub na Białorusi²⁸. Kościół zaś coraz bardziej traci polski charakter, przez co zmniejsza się instytucjonalne wsparcie dla polskości²⁹.

²⁶ Cf. P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe...; Население по национальности и родному языку*, https://www.belstat.gov.by/upload-belstat/upload-belstat-pdf/perepis_2009/5.8-0.pdf, (data dostępu: 30.12.2020).

²⁷ A. Bobryk, *Systemy edukacyjne wobec mniejszości w perspektywie zapisów polsko-białoruskiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*, [w:] *Stosunki polsko-białoruskie w 25 lat po podpisaniu Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*, red. A. Daniluk, J. Hofmokl, J. Nadolska, Warszawa 2018, s. 182-203.

²⁸ A. Eberhardt, *Polska a konflikt wokół Związku Polaków na Białorusi*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2006, nr 1, s. 258-266; E. Szczygieł, *Plany unormowania sytuacji wokół Związku Polaków na Białorusi w latach 2005-2012*, „Wschodnioznawstwo” 2012, t. 6, s. 257-273; M. Wakar, *Związek Polaków na Białorusi – XXX lat na straży polskości. Stan aktualny (rok 2017) i perspektywa rozwoju*, [w:] *Polacy na Białorusi. Od końca XIX do początku XXI w.*, t. II, *Polityka-społeczeństwo-kultura*, red. T. Gawin, Warszawa 2018, s. 497-511; A. Włodarczyk, *Związek Polaków na Białorusi w polskiej polityce zagranicznej w latach 2008-2010*, „Studia Polonijne” 2019, T. 40, s. 355-378.

²⁹ I. Kabzińska, *Katolik nie znaczy Polak, Polak nie znaczy katolik*, [w:] *Polacy na Białorusi. Od końca XIX do początku XXI w. Wybrane problemy stosunków polsko-*

Tadeusz Gawin, dostrzegając szanse i zagrożenia dla mniejszości polskiej, stwierdza oraz prognozuje: „Współczesne państwo białoruskie w ograniczonym zakresie (wybiórczym) realizuje zadeklarowaną w Konstytucji Republiki Białoruś i innych aktach prawnych politykę narodowościową wobec białoruskich Polaków. (...) Kardynalna zmiana położenia polskiej mniejszości narodowej w Republice Białoruś w istniejącym systemie politycznym (zarówno obecnie, jak i w przyszłości) nie wydaje się możliwa”³⁰. Wskazuje jednocześnie jako niezbędne warunki do rozwoju społeczności polskiej następujące uwarunkowania: rekonstrukcja politycznego systemu władzy, respektowanie ustawodawstwa krajowego i umów międzynarodowych w odniesieniu do praw mniejszości, funkcjonowanie dobrosąsiedzkich i stabilnych relacji polsko-białoruskich, większe zaangażowanie się funkcjonujących w strukturach władzy Polaków w działania na rzecz swojej społeczności narodowej oraz aktywność wszystkich organizacji polskich przy wsparciu środowisk białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego. Zwraca przy tym uwagę, by działalność nie budziła podejrzeń ze strony władz o nielojalność wobec państwa, którego są obywatelami³¹. To interesujące przemyślenia. Tym bardziej, iż w Polsce bardzo często nie dostrzega się faktu, lub go lekceważy, iż mniejszość polska jest swoistym zakładnikiem relacji polsko-białoruskich. Książka Tadeusza Gawina stwarza szansę, iż problematyka ta zostanie przybliżona szerszym kręgom czytelniczym i ułatwi zrozumienie specyfiki położenia mniejszości polskiej na Białorusi, a w dalszej konsekwencji podjęcie działań w kierunku podniesienia poziomu ich statusu. Publikację tę niewątpliwie można polecić historykom, socjologom, politologom i wszystkim, którzy z różnych perspektyw badają kwestie związane z diasporą polską poza granicami kraju oraz kwestie mniejszości narodowych.

-białoruskich, red. T. Gawin, Warszawa 2017, s. 419-435; R. Dzwonkowski, *Od „Kościoła Polskiego” do „Kościoła Polaków” na Wschodzie*, [w:] *ibidem*, s. 441-457.

³⁰ T. Гавін, *Пад прэсінгам...*, s. 359.

³¹ *Ibidem*, s. 360.

Bibliografia / References

- Biały A., *Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939*, Przasnysz 2018.
- Blisko, a tak daleko. Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi*, red. A. Bobryk, Warszawa 2004.
- Bobryk A., *Systemy edukacyjne wobec mniejszości w perspektywie zapisów polsko-białoruskiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*, [w:] *Stosunki polsko-białoruskie w 25 lat po podpisaniu Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*, red. A. Daniluk, J. Hofmokl, J. Nadolska, Warszawa 2018.
- Cena tożsamości. Wspomnienia i opowiadania Polaków zamieszkałych na Ukrainie*, oprac. J. Gregorczyk, Warszawa 2002.
- Dzwonkowski R., Gorbaniuk O., Gorbaniuk J., *Postawy katolików obrządku łacińskiego na Białorusi wobec języka polskiego*, Lublin 2004.
- Dzwonkowski R., *Od „Kościoła Polskiego” do „Kościoła Polaków” na Wschodzie*, [w:] *Polacy na Białorusi. Od końca XIX do początku XXI w. Wybrane problemy stosunków polsko-białoruskich*, red. T. Gawin, Warszawa 2017.
- Dzwonkowski R., *Polacy na dawnych Kresach Wschodnich Z problematyki narodowościowej i religijnej*, Lublin 1994.
- Eberhardt A., *Polska a konflikt wokół Związku Polaków na Białorusi*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2006, nr 1.
- Eberhardt P., *Przemiany narodowościowe na Białorusi*, Warszawa 1994.
- Gawin T., *Pad prësingam palityki. Pol'skaâ nacyânal'naâ menšasc' u Belarusi Ź 1919–2017 gg.*, Belastok 2018, [Гавін Т., Пад прэсінгам палітыкі. Польшкая нацыянальная меншасць у Беларусі ў 1919–2017 гг., Беласток 2018].
- Gawin T., *O bycie Polakiem. Polacy w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Sowieckiej 1944–1991*, Grodno-Białystok 2013.
- Gawin T., *Ojcowizna (pamiętniki – 1987–1992)*, Grodno–Lublin 1992.
- Gawin T., *Polskie odrodzenie na Białorusi 1988–2005*, Białystok 2010.
- Gawin T., *Związek Polaków na Białorusi. Historia niszczenia niezależności*, Białystok 2006.
- Gawin T., *Zwycięstwa i porażki. Odrodzenie polskości na Białorusi w latach 1987–2000*, Białystok 2003.
- Giebień H., *Działalność Związku Polaków na Białorusi w latach 1987–2005 na tle sytuacji społeczno-politycznej w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej/ Republice Białoruś*, Wrocław 2014.

- Grędzik A., *Oświata i szkolnictwo polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej i współczesnej Białorusi 1939-2001*, Toruń 2007.
- Iwanow N., *Zapomniane ludobójstwo. Polacy w państwie Stalina. „Operacja polska” 1937–1938*, Kraków 2014.
- Kabzińska I., *Katolik nie znaczy Polak, Polak nie znaczy katolik*, [w:] *Polacy na Białorusi. Od końca XIX do początku XXI w. Wybrane problemy stosunków polsko-białoruskich*, red. T. Gawin, Warszawa 2017.
- Kabzińska I., *Wśród „kościelnych Polaków”. Wyznaczniki tożsamości etnicznej (narodowej) Polaków na Białorusi*, Warszawa 1999.
- Kalita C., *Wspólnota versus Społeczeństwo. Spór na temat istoty oraz funkcji wspólnoty i społeczeństwa z perspektywy filozofii społecznej*, Siedlce 2018.
- Koprowski M.A., *Wołyń. Prześladowania Polaków na sowieckiej Ukrainie*, Zakrzewo 2014.
- Kruczkowski T., *Polacy na Białorusi na tle historii i współczesności*, Słomim 2003.
- Markowski D.K., *Anatomia strachu. Sowietyzacja obwodu lwowskiego 1944–1953. Studium zmian polityczno-gospodarczych*, Warszawa 2018.
- Mikołajczak S., *Polacy na Białorusi w latach 1987–2008. Funkcjonowanie organizacji mniejszości polskiej w systemie politycznym*, Poznań 2013.
- Mironowicz E., *Polityka etniczna Białorusi*, [w:] *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk, Lublin 2015.
- Mironowicz E., Tokć S., Radzik R., *Zmiana struktury narodowościowej na pograniczu polsko-białoruskim w XX w.*, Białystok 2005.
- Naselenie po nacionalnosti i rodnomu ōzyku* [Население по национальности и родному языку], https://www.belstat.gov.by/upload-belstat/upload-belstat-pdf/perepis_2009/5.8-0.pdf, (data dostępu: 30.12.2020).
- Polacy – Żydzi – Białorusini – Litwini na północno-wschodnich ziemiach Polski a władza radziecka (1939–1944). W kręgu mitów i stereotypów*, red. M. Gnatowski, D. Boćkowski, Białystok 2005.
- Polska – Białoruś. Problemy sąsiedztwa*, red. H. Chałupczak, E. Michalik, Lublin 2005.
- Polska mniejszość narodowa na Białorusi 1988–2009. Ocena minionego dwudziestolecia*, red. Z.J. Winnicki, T. Gawin, Białystok 2009.

- Sobecki M., *Kultura symboliczna a tożsamość. Studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*, Białystok 2007.
- Srebrakowski A., *Polacy w Litewskiej SRR 1944–1989*, Toruń 2000.
- Szczygieł E., *Plany unormowania sytuacji wokół Związku Polaków na Białorusi w latach 2005–2012*, „Wschodnioznawstwo” 2012, t. 6.
- Szumski J., *Sowietyzacja Zachodniej Białorusi 1944–1953. Propaganda i edukacja w służbie ideologii*, Kraków 2010.
- Śleszyński W., *Kresy Wschodnie, czyli Białoruś Zachodnia. Historia, współczesność, pamięć*, Łomianki 2013.
- Wakar M., *Związek Polaków na Białorusi – XXX lat na straży polskości. Stan aktualny (rok 2017) i perspektywa rozwoju*, [w:] *Polacy na Białorusi. Od końca XIX do początku XXI w.*, T. II, *Polityka – społeczeństwo – kultura*, red. T. Gawin, Warszawa 2018.
- Wierzbicki M., *Polacy i Białorusini w zaborze sowieckim. Stosunki polsko-białoruskie na ziemiach północno-wschodnich II RP pod okupacją sowiecką 1939–1941*, Warszawa 2007.
- Winnicki Z.J., *Szkice kojdanowskie. Kojdanowsko-Polski Rejon Narodowościowy w BSRR. Uwagi o genezie oraz przesłankach funkcjonowania. Stan badań problematyki*, Wrocław 1991.
- Winnicki Z.J., *Tematy polsko-białoruskie. Antologia*, Wrocław 2010.
- Winnicki Z.J., *Współczesna doktryna i historiografia białoruska (po roku 1989) wobec Polski i polskości*, Wrocław 2003.
- Włodarczyk A., *Związek Polaków na Białorusi w polskiej polityce zagranicznej w latach 2008–2010*, „Studia Polonijne” 2019, t. 40.

